

QURANI-KƏRİMDƏ ÖZÜNƏMƏXSUS QƏLİB VƏ KONSTRUKSIYALAR

*prof. Nəsrulla Məmmədov,
Bakı Dövlət Universitetinin
Ərəb filologiyası kafedrası
nasrullahbdu@mail.ru*

XÜLASƏ

Məqalədə Quranın Cahiliyyə ərəblərinin dilindən fərqli bir üslubda nazil edilməsindən bəhs olunur. Qeyd edilir ki, İlahi mətnin fərqli xarakterə malik olduğunu sübut edən və ecaz xüsusiyyətlərinə aid olan keyfiyyətlərdən biri də onun ehtiva etdiyi qəlib və konstruksiyaların özünəməxsusluğu ilə bağlıdır. Söz sənəti sahəsində özünəməxsus yeri olan bu Səməvi Kitabın ifadə quruluşlarının xüsusi qaydalara tabe olduğunu, onu oxuyan zaman diqqətli olmağı vacib edən amillər kimi müvafiq Quran ayələri ilə Həzrət Peyğəmbərin hədisləri və bəşəri yaradıcılıq nümunələrindən misallar çəkilir.

Müəllif qeyd edir ki, “qüdsi” və “nəbəvi” hədislərin “söz və məna” və ya “məna” baxımından səməvi mahiyyət daşımasını vurğulamaqla, onların ifadə tərzı və üslubu arasında fərqi asanlıqla sezən hədis alimləri Quranın dilinin bütün mövcud söz sənəti nümunələrindən də fərqləndiyini bildirirlər. Peyğəmbərin (s) hədislərdə, Rəşidi xəlifələrinin və səhabənin öz xütbə və nitqlərində Quran ayələrindən geniş şəkildə istifadə etmələrinə baxmayaraq, oradakı səməvi ifadənin fərqi dərhal hiss olunur.

Müəllifin fikrinə görə, Quranın həm surə, həm də ayə quruluşu, onun tərtibi, ifadə tərzı və üslubu, oradakı məna çalarları, ehtiva etdiyi konstruksiyalar onu bəşəri düşüncənin yaratdığı bütün ədəbi nümunələrdən fərqləndirir, Allah kəlamının təkrarsız bir ədəbi nümunə olduğunu təsdiqləyir.

***Açar sözlər:** Quran, üslub, konstruksiya, ritm, vəzn, ahəngdarlıq.*

Giriş

Ucsuz-bucaqsız, quru səhralarda məskunlaşaraq, bədvi həyat tərzini keçirən ərəblər təbiətcə kasad olan yaşayış yerlərini vəsf etmək, səhranın gözəlliklərini təqdim etməkdən ötrü bədii zövqlərini inkişaf etdirmiş, bəlağət və fəsaahət sahəsində xeyli irəliləyərək qonşu xalqları kölgədə qoymuşlar. Söz söyləmək, sözün qüdrəti ilə əsrarəngiz lövhələr yaratmağa nail olan ərəblər müxtəlif qəbilələrdə həyat tərzini keçirməklə eyni bir məfhumu müxtəlif sinonimlərlə ifadə etməklə çoxlu sayda sözlər yaratmış və beləliklə də ərəb dilinin lüğət fondunun zənginləşməsinə təmin edə bilmişlər.

Orta əsrlərdə bütpərəst ərəblərin mərkəzi ibadətگاهی olan Kəbənin Məkkə şəhərində yerləşməsi, Qüreyş qəbiləsinin həmin şəhərdə aparıcı mövqeyə malik olması və poeziya nümunələrinin ildə bir dəfə münəşiflər heyətinə təqdim olunmaqdan ötrü Müqəddəs Evin divarlarından asılması müxtəlif ərəb qəbilələrinə mənsub şairlərin öz yaradıcılıq nümunələrində həmin qəbilənin dilinə üstünlük vermələrini gündəmə gətirmişdir. O dövrün yazılı ədəbi tənqid normalarının olmaması, bədii nümunələrin yalnız bu sahənin peşəkarlarının bədii zövqü əsasında qiymətləndirilməsi sayəsində müəyyən məqamlarda mübahisələr yaranırdı.

Məhz belə bir dövrdə, ərəb cəmiyyətinin Cahiliyyə adlanan və insanlıq tarixində əxlaqi dəyərlərə əməl etmə baxımından ən qaranlıq dövrlərdən biri hesab olunan zaman dönəmində zülmətlər içində bir nur kimi parlayan Həzrət Məhəmməd (s) Uca Yaradanın sonuncu rəsulunu və mükəmməl vəhylər toplusunu bəşər övladına çatdırmaqla, təkcə bir xalqın cəhalətdən azad edilməsinə deyil, ümumilikdə cəmiyyətin nadanlıq buxovlarından azad edilməsində təkrarsız xidmət göstərmişdir.

Bəlağət və fəsaahət sahəsində özünəməxsus yeri olan, söz sənətinin mahir biliciləri hesab edilən ərəblər ilahi vəhyin bütün digər ecaz xüsusiyyətləri ilə yanaşı, onun ifadə tərzini, üslubu, ayələrinin məna çalarları, vəznə və quruluşu qarşısında mat qalmış, o vaxta qədər yaratdıqları söz sənəti nümunələrinin Quranın bədii xüsusiyyətləri ilə münasibətdə zəif olduğunu qəbul etməyə məcbur olmuşlar.

Nazil olunduğu gündən bəri müxtəlif elm sahələrinə mənsub alimlərini diqqətini cəlb etmiş bu ilahi vəhylər toplusu filoloqların xüsusi marağına səbəb olmuş, ərəblərlə yanaşı, bir çox müsəlman xalqlarının nümayəndələri onun ifadə tərzini, dil xüsusiyyətlərini, bədii və

sitələrdən istifadə imkanlarını və ümumilikdə, üslubunu öyrənməyə və tədqiq etməyə başlamışlar.

Ərəb dilində nazil edilmiş Qurani-Kərim ümummüsəlman mədəniyyətinin ən əzəmətli və təkrarsız söz sənəti nümunəsi olmaqla, dünyaya müsəlmanlarını vahid bir dil ətrafında birləşdirən ən mühüm vasitələrdən biridir. Onun mükəmməl bir dilə sahib olması, məna içində məna ehtiva etməsi, indiyə qədər mövcud olan bütün ədəbi nümunələrdən fərqli bir struktura və mahiyyətə malik olması daim filoloqların diqqətini cəlb edir, onları özünün ecaz xüsusiyyətləri ilə heyrtləndirir. Orta əsrlərdən bəri Quranın ifadə tərzini və üslub xüsusiyyətlərini tədqiq edən alimlər Allah kəlamının ecazını onun bu və ya digər xüsusiyyəti ilə əlaqələndirmişlər.

Quran üslubu daxilində xüsusi əhəmiyyəti olan mövzulardan biri də Allah kəlamının qəlib və konstruksiyaalarının özünəməxsusluq baxımından bəşəri yaradıcılığın bütün növlərindən fərqli xarakterə malik olmasıdır.

Qurani-Kərimdə özünəməxsus qəlib və konstruksiyaalar

Qurani-Kərimin üslubu, ifadə tərz, oradakı söz və ibarələrin işlənmə xüsusiyyətləri, ilahi mətnə mövcud olan konstruksiya və qəliblərin quruluş və formalarının təhlilini apararkən Allah kəlamının qeyri-adiliyini və ecazını ortaya qoyan məqamlardan biri kimi orada işlənmə konstruksiyaaların unikalığı və bənzərsizliyi kimi ciddi faktlar diqqətimizi cəlb etdi. Fikirlərimizi əsaslandırmaqdan ötrü “əl-Bəqərə” surəsinin ilk tam səhifəsinə müraciət edə bilərik. Əksər nəşrlərdə surənin altıncıdan on altıya qədər ayələrini ehtiva edən həmin səhifədə özünün unikalığı ilə fərqlənən, bir-birindən fərqli formalarda təzahür edən, o vaxta qədər mövcud olan ərəb şifahi xalq yaradıcılığında, poeziyasında, nəsrində və Həzrət Peyğəmbərin hədislərində mövcud olmayan ən azından iyirmi üç konstruksiya və qəlibə rast gəlirik. Bu məsələdə diqqəti cəlb edən məqamlardan biri də sözügedən konstruksiyaaların həmin səhifədə və ümumilikdə, Qurani-Kərimin digər surələrində təkrarlanmaması ilə bağlıdır. Marafqlı cəhət ondadır ki, mütəfəkkir, şair və ədiblərin uzun əsrlərdən bəri Quranın ifadə tərz, üslubu, bədii ifadə vasitələrindən istifadə etmək bacarığı və s. dil və bədii xüsusiyyətlərindən bəhrələnmələrinə, ilahi mətnin təsirinə düşmələrinə baxmayaraq, həmin konstruksiya qəlib və ifadələrin əksəriyyətini yaradıcılıq nümunələrində istifadə edə bilməmiş, onlar bəşəriyyətin heç bir ədəbi dilin yaradıcılıq fonduna daxil edilməməklə, Allah

kəlamının ecazını təsdiqləyən dəlillər kimi məxsusi olaraq Quran üslubunun fərdi xüsusiyyətləri kimi qalmaqda davam etmişdir:

۱. ... سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ
۲. ... وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ
۳. ... وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا...
۴. ... وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ
۵. ... وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ
۶. ... فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا...
۷. ... وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ...

(bir söz fərqi ilə ikinci konstruksiyanın təkrarı)

۸. ... بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ
۹. ... وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ...
۱۰. ... إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ
۱۱. ... أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ...
۱۲. ... وَلَكِن لَّا يَشْعُرُونَ
۱۳. ... وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ...
۱۴. ... قَالُوا أَنْتُم مِّمَّنْ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ...
۱۵. ... أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ...

(bir söz fərqi ilə on birinci konstruksiyanın təkrarı)

۱۶. ... وَلَكِن لَّا يَعْلَمُونَ

(bir söz fərqi ilə onuncu konstruksiyanın təkrarı)

۱۷. ... وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا...
۱۸. ... وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ...
۱۹. ... إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ

(bir söz fərqi ilə onuncu konstruksiyanın təkrarı)

۲۰. ... اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ...
۲۱. ... وَيَمْدُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ بِعَمَهُونَ
۲۲. ... أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ...
۲۳. ... وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ

Yuxarıdakı misallardan göründüyü kimi, konstruksiyalardan dördü bu və ya digər şəkildə təkrarlanmışsa da, ümumilikdə, həmin iyirmi üç ifadə forması Quran üslubuna malik olub, düşüncənin məhsulu kimi hər hansı bəşəri yaradıcılıq nümunəsinin və hətta Həzrət Peyğəmbərin (s) hədislərinin ifadə metodundan ciddi şəkildə fərqlənməkdədir.

Dil bazarında sərraf olan, Cahiliyyət poeziyası kimi bədii sənət əsəri yaratmış, kasad təbiət mənzərələrini gözəl bədii vasitələrlə bəzəməyə qadir olan və yüzlərlə bədii konstruksiya yaradıb onları tətbiq etmək bacarığına malik olan ərəblər göydən qəflətən şimşək kimi çax-

miş ilahi mətnin, onun ifadə tərzinin və o vaxta qədər eşitmədikləri konstruksiyaların yeniliyi və bolluğu qarşısında mat-məəttəl qalmışlar. Sözügedən söz quruluşlarının sehrinə düşmüş ərəblər sonrakı bədii yaradıcılıq fəaliyyətlərində onların tətbiqinə çalışsalar da, ilahi ifadənin məna yükünün ağırlığı və genişliyi səbəbindən onları ədəbiyyata gətirə bilməmiş və ya çox cüzi hissəsini poeziyaya daxil etməyə nail olmuşlar!

Quran, hədis və bəşəri

söz konstruksiyaları arasında müqayisələr

Ərəb dilinə yeni qəlib və konstruksiyalar gətirən Qurani-Kərim Cahiliyyət ərəblərinin qarşısında yeni ifadə tərzini və təbir üsulu barədə fikirləşmək üçün geniş qapılar açdı, bəlağət sahiblərini səmavi mətnin söz quruluşlarından istifadə etmək bacarığı və üslub gözəlliyi qarşısında özlərinin acizliklərini etiraf etməyə məcbur etdi.

Yeni konstruksiyalar məhz Qurana məxsus qəliblər olmaqla, söz sahiblərinin diqqətini cəlb edir və bilik səviyyəsindən asılı olmayaraq həmin dövrdə yaşayan hər bir ərəb sözügedən konstruksiyaların fərdi xarakterə sahib olduğunu və mövcud olan bütün yaradıcılıq nümunələrindən fərqliliyini sezə bilirdi.

Belə olduğu halda, Quran mütəxəssislərinin sözügedən bütün dil konstruksiyalarını "Quran ibarələri" və ya "Quran ifadələri" adlandırmaları daha doğru olardı. Məhz həmin konstruksiyaların unikallığı və orijinallığı onları bəşəri düşüncənin məhsulu olan yaradıcılıq nümunələrinin dilindən, ifadə sistemindən və üslubundan fərqləndirməyə əsas verir. Əgər diqqətlə nəzər salsaq, Quran ibarələrinin bütün şair və ədiblərin istifadə etdikləri, o cümlədən Həzrət Peyğəmbərin (s) hədislərində yer almış ifadə və konstruksiyalardan köklü şəkildə fərqləndiyinin şahidi ola bilərik.

"Qüdsi" və "nəbəvi" hədislərin "söz və məna" və ya "məna" baxımından səmavi mahiyyət daşımasını vurğulamaqla, onların ifadə tərzini və üslubu arasında fərqi asanlıqla sezən hədis alimləri Quranın dilinin bütün mövcud söz sənəti nümunələrindən də fərqləndiyini bildirirlər. Peyğəmbərin (s) hədislərdə, rəşidi xəlifələrinin və səhabənin öz xütbə və nitqlərində Quran ayələrindən geniş şəkildə istifadə etmələrinə baxmayaraq, oradakı səmavi ifadənin fərqi dərhal hiss olunur. Nüzul tarixindən on dörd əsr keçməsinə baxmayaraq, Quranın ifadə tərzini, onun üslubu, intellekt səviyyəsi, elmi imkanları və bədii zövqünün dərcəsindən asılı olmayaraq, heç bir mütəfəkkir, alim, şair və ədib tərə-

findən təkrarlana bilməmiş, ilahi vəhyin məhsulu olan Müqəddəs Kitabımız öz orijinallığını, təkrarsızlığını və ecazını qoruyub-saxlamış, bu işin bəşəri düşüncənin fəvqündə olduğunu təsdiqləmişdir.

Quran konstruksiyaları ilə bəşəri ifadə qəliblərinin fərqli xüsusiyyətləri

Bədii tənqid nəzəriyyəsinə görə, "hər bir üslubun bir şəxsiyyət olduğunu" nəzərə alaraq, ilahi mətn ilə bəşəri yaradıcılıq nümunələrinin ifadə imkanları və orada istifadə olunan konstruksiya və ibarə formaları arasında böyük və aydın fərqi görməkdən ötrü müəyyən müqayisələrin aparılmasını faydalı hesab edirik. Bu məqsədlə Quranın "əl-Bəqərə" surəsində sözügedən iyirmi üç konstruksiyanın mövcud bəşəri yanaşma baxımından ifadə imkanlarına nəzər salmağa və fərqi müəyyənləşdirməyə çalışacağıq.

Aralarında mövcud olan fərqi müəyyənləşdirmək üçün ərəb ədəbi dilinin normalarına və nəhv qaydalarına uyğun ifadə üsulu seçməklə paralellərin aparılmasını və həmin surədən gətirdiyimiz dəlillərin ardıcılığını qorumağı daha məqsədəuyğun hesab edirik:

۱. إِنْ إِنْذَارَكَ لَهُمْ أَوْ عَدَمَهُ سَيَانِ فَإِنَّهُمْ لَنْ يُؤْمِنُوا عَلَى آيَةٍ هَالِكَةٍ
۲. وَسَوْفَ نَعَذِّبُهُمْ بِشِدَّةٍ
۳. يَدْعِي بَعْضُ النَّاسِ أَنَّهُمْ آمَنُوا
۴. وَالْحَقِيقَةُ أَنَّهُمْ لَمْ يُؤْمِنُوا
۵. وَالْحَقِيقَةُ أَنَّهُمْ يَخْدَعُونَ أَنْفُسَهُمْ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَدْرِكُوا ذَلِكَ
۶. فَزَادَ اللَّهُ مِرَضَهُمْ
۷. وَسَوْفَ نَعَذِّبُهُمْ بِشِدَّةٍ
۸. جَزَاءَ كَذِبِهِمْ
۹. وَإِذَا طُلِبَ مِنْهُمْ أَلَّا يَخْرَبُوا عِيشَ النَّاسِ
۱۰. رَدُّوا بِأَنَّهُمْ لَا يُخْرَبُونَ بَلْ يُصْلِحُونَ
۱۱. وَلَكِنَّهُمْ فِي الْحَقِيقَةِ مَخْرَبُونَ
۱۲. مِنْ غَيْرِ أَنْ يَدْرِكُوا ذَلِكَ
۱۳. وَإِذَا طُلِبَ مِنْهُمْ أَنْ يَصَدِّقُوا الرِّسُولَ كَالْآخَرِينَ
۱۴. رَدُّوا بِأَنَّ الْحَقْمَقِيَّ وَحْدَهُمْ هُمُ الَّذِينَ صَدَّقُوهُ
۱۵. وَلَكِنَّهُمْ فِي الْحَقِيقَةِ هُمُ الْحَقْمَقِيُّ
۱۶. وَهُمْ لَا يَدْرِكُونَ ذَلِكَ
۱۷. إِنَّهُمْ يَتَظَاهَرُونَ بِالْإِيمَانِ أَمَامَ الْمُؤْمِنِينَ
۱۸. وَلَكِنَّهُمْ إِذَا انْفَرَدُوا بِأَصْحَابِهِمْ مِنَ الْكَفَّارِ
۱۹. أَكْذَبُوا لَهُمْ أَنَّهُمْ مَا زَالُوا مَعَهُمْ وَأَنَّهُمْ فِي الْحَقِيقَةِ يَسْخَرُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
۲۰. وَالْوَاقِعُ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الَّذِي يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ
۲۱. وَهُوَ سَيَتْرَكُهُمْ يَتِمَادُونَ فِي غَيْبِهِمْ فَلَا يُبْصِرُونَ الْحَقِيقَةَ

۲۲. إِنْهُمْ فَضَّلُوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ
۲۳. وَلَنْ يُسْلِمُوا أَبَدًا مَهْمَا فَعَلْتَ مِنْ أَجْلِهِمْ

Qeyd etmək istəyirik ki, yuxarıda gətirdiyimiz dəlillərdən məqsəd yalnız və yalnız Allah kəlamı ilə bəşəri ifadənin fərqlərini göstərmək və bu müqayisədə Quran konstruksiyası və ifadələrinin orijinallığını, onun fərdiliyini, özünəməxsusluğunu və ecazını bir daha vurğulamaqdır.

Yuxarıda göstərilmiş və müqayisə məqsədilə verilmiş qəlib və konstruksiyaları ərəb dili və Quran sahəsində müəyyən bacarığı olan bir şəxs diqqətlə nəzərdən keçirdiyi zaman onda belə bir sual yarana bilər: məsələn, sıralamada iyirminci yerdə dayanan - ... اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ - ifadəsində qeyri-adi, fəvqəladə hansı xüsusiyyət vardır və onun ərəb ədəbi dilində mövcud olan - الاشرار يستهزئون بنا - ifadə tərzindən fərqi nədir?! Ayədə yer almış həmin ifadəni mətnədən ayrı şəkildə, müstəqil vəziyyətdə işlətdiyimiz zaman bu məsələ ilə bağlı suallar daha da arta və davamlı şəkildə ala bilər. Yarana biləcək bu kimi suallara cavab olaraq, ayədə yer almış - ... اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ - fikri, sadəcə, "Allah onlara istehza edəcək" şəklində bəsit şəkildə başa düşülməməli, onun daha geniş mənə tutumuna malik olduğunu bilmək lazımdır. Belə ki, o cümlə özündənəvvəlki ayələrin məntiqi davamı olub, onların sayəsində daha geniş mənə kəsb etmiş və həmin mövzunu tamamlamışdır. Həmin fikri bəşəri düşüncə tərzini ifadə etsəydik, onu ərəb ədəbi dilində aşağıdakı şəkildə verməli idik:

إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ (بِالْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّهُمْ لَا يَدْرِكُونَ أَنَّ) اللَّهُ (فِي الْحَقِيقَةِ هُوَ الَّذِي) يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ.
Göründüyü kimi, bəşəri ifadə tərzini həmin fikri bildirmək üçün əlavə, mötərizədə yerləşən vasitələrdən istifadə etmək məcburiyyətində qalmış, lakin bununla belə, Quranda yer almış həmin fikri həm üslub, həm də mənə baxımından layiqincə ifadə edə bilməmişdir! Quran mətninə gəldikdə, o, xüsusi üslub və ifadə tərzinə malik olmaqla, bir ayə daxilində geniş mənaları ehtiva etmək imkanına malik olmaqla yanaşı, eyni zamanda, orijinal qiraət tərzini və tilavət metodunu qoruyaraq, bəşəri yaradıcılıq nümunələrinin ifadə tərzinin fəvqündə dayandığını təsdiq edir.

Quranın ifadə qəliblərinin və konstruksiyalarının xüsusiyyətləri

Quran konstruksiyalarının, qəliblərinin, ifadələrinin və kəlmələrinin fərdi xarakteri və orijinallığı, sözlərinin, tərkib və ibarələrinin

bir-biri ilə əlaqəsi Allah kəlamının üslubu ilə bəşər yaradıcılıq nümunələrinin ifadə tərzində fərqi sezməyə, hətta ən adi oxucu və ya qareyə imkan verir və bu baxımdan, onların bir-biri ilə qarışdırılmasını imkansız edir.

Sözügedən nəzəri fikirlərin doğruluğunu təsdiq etmək üçün elmi təcrübəyə müraciət etsək, daha əsaslı nəticə əldə edə bilərik.

Qarşımızdakı ağ vərəqin üzərinə biri bilavasitə Quran ayəsi (cümləsi), digərləri isə məna baxımından Qurandan götürülməklə ilahi mətnin qəlib və vəznlərinə uyğun olan söz və tərkiblər seçməklə doqquz cümlə yazaq. Daha sonra həmin cümlələri qarışdıraraq onlardan hansının Quran ayəsi, hansılarının isə insan tərəfindən quraşdırıldığını müəyyənləşdirmək üçün adi bir Quran qaresinə və ya ərəb dilində ortabab savadı olan şəxsə təqdim etsək, həmin insan onların ifadə və üslub formasına əsaslanaraq düzgün qərar verə bilər.

Tarixin müxtəlif mərhələlərində Quran ayələrinin qəliblərini, mətnini təşkil edən konstruksiyaların forma və şəkillərini qorumaqla “yeni ayələr” yazmaq iddiasında olanların da bu baxımdan heç bir uğur qazanmadığını qeyd etməyi doğru hesab edirik!

İndi isə dediklərimizə uyğun olaraq həmin on cümləni təqdim edirik:

- 1 – وكشفت الحقيقة أخيرا
- 2 – وخلق ابن آدم جيانا
- 3 – وجعلت الأرض مسطحة
- 4 – وطبع المرء مجادلا
- 5 – ونصبت الجبال مرتفعة
- 6 – ورفعت السماء عاليا
- 7 – وجعل يوم السبت مقدسا
- 8 – ودكت المدائن دكا
- 9 – وخلق الإنسان ضعيفا
- 10 – وقتلت المؤودة ظلما

İndi isə hər birimiz mənası və əksər sözləri Qurani-Kərimdən əxz olunmuş yuxarıdakı on cümlədən hansı rəqəmlə qeyd olunmuş cümlənin məhz həqiqi Quran cümləsi olduğunu göstərməyə çalışaq. Zənnimizcə, Quranı əzbərdən bilməsə belə, ilahi mətnin dili və ifadə imkanları sahəsində təcrübəsi və bacarığı olan hər bir şəxs onlardan bilavasitə Allah kəlamı olan cümləni dərhal tapa bilər.

Məsələnin bu qədər bəsit olduğunu düşünmək, seçim zamanı yalnız təcrübə və intuisiyaya əsaslanaraq on cümlə arasında Quran ayəsini tapmağı iddia etmək sadələşmə olardı. Doğrudur, təcrübə və

ənənəvi yanaşma müəyyən mənada özünü göstərir. Sözügedən metodun haradan əldə edilməsi və bütün bunların hansı elmi və nəzəri bazaya əsaslandığını və nəhayət, onun bəzi hallarda bizi aldada biləcəyini də unutmamaq olmaz. Belə ki, qeyd olunmuş cümlələrdən doqquzunun Quran ayəsi olmadığını sübut etmək üçün əlimizdə sabit və ciddi elmi əsasların olması vacibdir. İndi isə sözügedən doqquz cümlənin hansı ayələr əsasında tərtib olunduğunu göstərmək üçün Qurani-Kərimdən həmin ayələri tərtibatla qeyd edək:

- 1 - ... الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ... (يوسف: 51)
- 2 - إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعاً (المعارج: 19)
- 3 - وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ (الغاشية: 20)
- 4 - ... وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا (الكهف: 54)
- 5 - وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ (الغاشية: 19)
- 6 - وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ (الغاشية: 18)
- 7 - إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ... (النحل: 124)
- 8 - كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا (21)
- 10 - وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ (9-8)

Əvvəlki misallarda qeyd etdiyimiz üçün burada doqquzuncu yer-də qərarlaşan ayəni bilərəkdən yazmamışıq. Bəşəri düşüncənin məhsulu olan ayələrlə qarışmış həmin ayəni təkrarən burada qeyd edirik:

- 9 - ... وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا (النساء: 28)

Qeyd etmək lazımdır ki, bizə Quran cümlələri ilə bəşəri təfəkkürün məhsulu olan cümlələri bir-birindən fərqləndirməyə imkan verən təkcə Qurana məxsus sözlər, onun tərkibləri, bəlağətli ahəngdarlığı, mütənasibliyi, insanı heyrləndirən yeni bədii təsvirləri, özünün hikmət və əlçatmazlığı ilə insanın yaradıcılıq nümunələrinin fəvqündə dayanan ilahi mənalara, insanı inandırmağa, əmr və qadağaları ən yüksək ifadə üsulu ilə onun ruhuna təsir etməyə yönəldilən müraciətləri deyil, bütün bunlarla yanaşı, eyni zamanda vahid, özünəməxsus dilə sahib olmaqla yuxarıda qeyd edilmiş məqamları bütövlükdə ehtiva edən, onları bir-biri ilə əlaqələndirən, dilini saysız-hesabsız bəşəri yaradıcılığın dilindən, üslubundan və ifadə tərzindən fərqləndirən qeyri-adi konstruksiya və qəlibləridir. Allah kəlamının bu fərqli xüsusiyyətlərini təhlil etmək, onları müəyyənləşdirmək və oxucuların diqqətinə çatdırmaq üçün yuxarıda qeyd olunmuş cümlələr arasında, Quran ayəsi istisna olunmaqla, onlara ayrı-ayrılıqda nəzər salmağı, həmin cümlələrin ilahi mətnin ümumi üslub tələblərinə nə dərəcədə uyğun gəlmədiyini araşdırmağı faydalı hesab edirik:

1. Birinci cümləmizin Quran cümləsi ola bilməməsini şərtləndirən məqamlardan biri bizim onu ilahi mətnin quruluşuna uyğunlaşdırmağımıza göstərdiyimiz bütün cəhdlərimizə baxmayaraq, onun quruluşca Quran cümlələrinin quruluşuna uyğun gəlməməsidir. Məşhur filoloq Xəlil ibn Əhməddən əxz etdiyimiz əruz qəliblərini həmin cümləyə tətbiq etməklə onun quruluşunun əruza deyil, məhz ərəb ədəbi dilinin quruluşuna uyğun olub (وَعُمِلَتِ الْعَمِلَةُ عَمِيلاً) qəlibində olduğunun şahidi oluruq. Bundan başqa, biz onun Quran cümlə quruluşuna uyğunluğunu qəbul etsək belə, həmin cümlənin ehtiva etdiyi sözlərin üçü də onun ilahi mətnin tərkib hissəsi olmadığını sübut edir. Belə ki, *يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ* (القلم: 42) kəlməsi ilə eyni kökdən olan və ya həmin kökdən yaranan sözlər Qurani-Kərimdə iyirmi (20) dəfə təkrarlansa da, keçmiş zamanın məchul növündə qeyd olunmamış, onun seçdiyimiz cümlədə olduğu kimi bəşər kəlamına ən yaxın şəkli indiki-gələcək zamanın məchul növündə aşağıdakı ayədə qeydə alınmışdır:

يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ (القلم: 42)

Həmin söz Allah kəlamında yer almışsa da, keçmiş zamanın məlum növündə qeydə alınmışdır:

... فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِهَا ...

Quran mətninin bu baxımdan təhlili orada həmin felin keçmiş zamanın məchul növündə mövcud olmadığını deməyə əsas verir.

Həmin cümlədə ikinci yerdə qərarlaşmış *حَقِيقَةُ* sözü ilə eyni kökdən olan kəlmələrdən Allah kəlamında geniş istifadə olunmasına, başqa sözlə, onlara Qurani-Kərimdə iki yüz səksən yeddi (287) dəfə rast gəlinməsinə baxmayaraq, həmin sözə ən yaxın formalar *حَقِيق* və *حَق* kəlmələridir ki, onlar eyni ayədə yer almışdır:

حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ ... (الأعراف: 105)

Cümlənin üçüncü sözü olan *أَخِيْرَا* kəlməsinə gəlincə, ondan bəşəri yaradıcılıq nümunələrində geniş şəkildə istifadə olunmasına baxmayaraq, həmin sözlə eyni kökdən olan kəlmələrə Qurani-Kərimdə iki yüz qırx səkkiz dəfə rast gəlinməsi halda, o, Allah kəlamında bircə dəfə də qeydə alınmamışdır.

2. İkinci cümləni Quran qəlibinə salıb, onu *وَعُمِلَ الْعَمَلُ* - *عَمِلَ الْعَامِلُ* - *أَوْ ابْنُ الْعَامِلِ* formasında oxumaq mümkün olsa belə, oradakı *ابْنُ آدَمَ* ifadəsinin Quranda heç bir yerdə işlənmədiyini qeyd etməliyik. Həmin ifadə Qurani-Kərimdə yalnız cəmdə olaraq *بَنِي آدَمَ* şəklində işlənmiş, yalnız bircə dəfə təsniyə formasında aşağıdakı ayədə yer almışdır:

وَآتِلْ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا ...

Hədislərə, xüsusilə də qüdsi hədislərə gəlincə, orada dəfələrlə *يا ابن آدم* ifadəsinin işlədilməsinə rast gəlmək mümkündür. Həmin cümlədə yer almış *جائاً* kəlməsinə və ya həmin kökdən yaranmış hər hansı bir sözün Quranın heç bir ayəsində yer almaması diqqəti cəlb edir.

3. Üçüncü cümlənin də Quran cümləsi olmamasını deməyə müəyyən dəlillər mövcuddur. Əvvəla, həmin feil kökündən yaranan sözlərin Qurani-Kərimdə üç yüz qırx altı (346) dəfə işlənməsinə baxmayaraq, sözügedən formada, məchulda cəmi bircə dəfə qeyd edilmiş və ikinci zahiri vasitəsiz tamamlıq qəbul etməmişdir. Deyilənləri təsdiqləmək üçün yuxarıdakı cədvəldə Quran ayələri sırasında yeddinci yerdə qərarlaşmış “əl-Nəhl” surəsinin yüz iyirmi dördüncü (124) ayəsinə nəzər salmaq kifayətdir. Bəşəri yaradıcılıqda həmin feil cümlənin sonunda gəlmiş ismi təsirlik halda idarə etməklə Quranın ifadə tərzindən fərqlənir. Quran mətnində yer almayan həmin ifadə metoduna Məhəmməd (s) peyğəmbərin hədislərində də geniş şəkildə (məs: *جَعَلْتُ لِي الْأَرْضَ مَسْجِدًا وَطُحُورًا*) rast gəlmək mümkündür.

Bundan əlavə, *مسطحة* kəlməsi istifadə baxımından Quran sözləri kateqoriyasına daxil deyildir. Həmin sözün cəmi bircə dəfə keçmiş zamanın məchul növündə “əl-Ğaşiyyə” surəsinin yuxarıda qeyd olunmuş iyirminci ayəsində işlənməsi istisna olunmaqla, ona və ya onunla eyni kökdən olan kəlməyə Allah kəlamında rast gəlmək mümkün deyil.

4. Dördüncü cümlənin də Quran cümləsi olması mümkün deyildir. Belə ki, həmin feilin Allah kəlamında həm məchulda, həm də məlumda on bir (11) dəfə işlənməsinə baxmayaraq, o, bütün hallarda özündən sonra gələn sözü *على* ön qoşması vasitəsilə idarə edir:

...وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (التوبة: 93)

...كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِ الْمُعْتَدِينَ (74)

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ (المنافقون: 3)

Həmin cümlədə yer almış *مجادلاً* kəlməsinə gəldikdə, onunla eyni kökdən olan sözlərə Qurani-Kərimdə iyirmi doqquz (29) dəfə rast gəlinməsinə baxmayaraq, ona qeyd olunmuş şəkildə Allah kəlamında bircə dəfə də təsadüf olunmur. Bu da həmin cümlənin Quran cümlələrindən ola bilmə ehtimalını sıfıra endirir.

5. Bu cümlədə yer almış *نُصِبت الجبال* kəlmələrinin hər ikisi Quran sözlərindən olub ilahi mətnə işlənmişdir. Cümlənin sonunda işlənən *مرتفعة* sifətinə gəlincə, onun qeyd olunmuş formasına Qurani-Kərimdə rast gəlinməsə də, həmin kökdən olan sözün ismi-məful forması Allah kəlamında mövcuddur:

وَقُرْشٍ مَّرْفُوعَةٍ (الواقعة: 34)
 فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ (عبس: 14)
 فِيهَا سُرُرٌ مَّرْفُوعَةٌ (13)

6. Bu cümlənin quruluşu Qurandan götürülmüşdür. Onun konstruksiya baxımından Quran cümlələrinə bənzərliyi heç bir şübhə doğurmur və orada istifadə olunmuş kəlmələrin hər üçü Quranda işlənmiş sözlərdəndir. Cümlədə yer almış عَالِيًّا kəlməsi işləri korlamışdır. Belə ki, Allah kəlamında cəmi bircə dəfə rast gəlinən həmin söz bəşəri düşüncənin məhsulu olan yaradıcılıq nümunələrində bildirdiyi mənalardan tam fərqli, Quranın özünəməxsus çalarlarından biri olan متكبراً mənasını ifadə edərək bəşəri cümlələrdə işləndiyi məzmunndan tam şəkildə seçilir:

مَنْ فِرْعَوْنُ إِنَّهُ كَانَ عَالِيًّا مِّنَ الْمُسْرِفِينَ (الدخان: 31)

7. Yeddinci cümlənin quruluşca təhlili və oradakı sözlərin müqayisəsi onun da Quran konstruksiyasına çox bənzər olduğunu deməyə əsas verir. Cümlədə yer almış sözlərin birincisi və üçüncüsü yuxarıda müqayisə üçün dəlil gətirdiyimiz və yeddinci yerdə qərarlaşmış “əl-Nəhl” surəsinin yüz iyirmi dördüncü (124) ayəsində, dördüncüsü isə “əl-Naziat” surəsinin aşağıdakı ayəsində qeyd olunmuşdur:

إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى (النازعات: 16)

Digər məqamlarda olduğu kimi, burada da جِيلٌ feli sonrakı kəlməni ön qoşmasız olaraq idarə edir ki, bu da Quranın ifadə tərzinə uyğun gəlir. Belə ki, Allah kəlamında həmin feil bənzər məqamlarda məchulda işləndiyi halda, sonrakı kəlməni عَلَى ön qoşması vasitəsilə idarə edir ki, buna aid misallarla artıq tanış olmuşuq.

Cümlədə yer almış يوم السبت ifadəsinə gəlinə, oradakı hər iki sözün ayrı-ayrılıqda ilahi mətndə işlənməsinə baxmayaraq, onun Quran tərkiblərindən olmaması göz qabağındadır. Ərəb ədəbi dilində daha çox يوم الأربعاء, حدث يوم الجمعة, احتفلنا يوم və s. kimi cümlələr işləndiyi halda, Qurani-Kərimdə yuxarıda qeyd olunmuş “əl-Nəhl” surəsinin həmin ayəsində olduğu kimi, adətən يوم sözü həzf olunaraq (düşərək) yazılır. Məsələn:

وَلَقَدْ عَلَّمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدُوا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ ... (البقرة: 65)
 ...وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ ... (النساء: 154)
 ... إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ ... (الأعراف: 163)

Allah kəlamında sözügedən tərkiblərdə يوم sözünün saxlanması na gəldikdə, həmin sözdən əvvəl مَنْ ön qoşmasının işlədilməsi labüd olur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ... (الجمعة: 9)

Bu növ tərkiblərdə ön qoşması qeyd olunmadıqda isə sö-
zündən sonra gələn sözə müvafiq bitişən əvəzlilik əlavə olunur:

... إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا ... (الأعراف: 163)

Qeyd etmək lazımdır ki, Qurani-Kərimin ifadə tərzii bu baxımdan Həzrət Peyğəmbərin (s) hədislərinin dilindən də fərqlənir. Hədisləri təhlil edərkən, orada bəşəri yaradıcılığın üslubuna uyğun tərkib və konstruksiyaları görə bilirik:

- الْغُسْلُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَاجِبٌ عَلَىٰ كُلِّ مُحْتَلِمٍ ..

- إِذَا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ وَقَفَتِ الْمَلَائِكَةُ عَلَىٰ بَابِ الْمَسْجِدِ يَكْتُبُونَ الْأَوَّلَ فَلَا أَوَّلَ ..

- خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الثَّرِيَّةَ يَوْمَ السَّبْتِ، وَخَلَقَ مِنْهَا الْجِبَالَ يَوْمَ الْأَحَدِ، وَخَلَقَ الشَّجَرَ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ، وَخَلَقَ الْمَكْرُوهَ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ، وَخَلَقَ النُّورَ يَوْمَ الْارْبِعَاءِ، وَبَثَّ فِيهَا الدَّوَابَّ يَوْمَ الْخَمِيسِ، وَخَلَقَ آدَمَ (عليه السلام) بَعْدَ الْعَصْرِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ ..

Yuxarıdakı yeddinci misalda yer almış مقدس kəlməsinə gəlincə, onun qeyri-müəyyənlikdə, yəni artiklsiz vəziyyətdə işlədilməsinə Qurani-Kərimdə rast gəlmək olmur. Bunu yuxarıda qeyd olunmuş “əl-Na-ziat” surəsinin on altıncı (16) ayəsinin misalında görmək mümkündür.

8. Bəşəri yaradıcılığın məhsulu olan cümlələr arasında səkkizinci (8) yerdə qərarlaşmış misal da وَعَمِلَ الْعَمَلُ عَمَلًا qəlibində olmaqla, Qurani-Kərimin cümlə quruluşu və strukturuna yaxındır. Cümləni təşkil edən sözlərin hər üçü ilahi mətndə də yer almışdır. Bütün bunlar həmin cümlənin sözün tam mənası ilə Quran cümləsi olmasını deməyə kifayət deyildir.

Cümlədə yer almış دُكَّتْ felinin Qurani-Kərimdə iki dəfə keçməsinə baxmayaraq, onlardan birincisi yuxarıda “əl-Fəcr” surəsinin iyirmi birinci (21) ayəsindən gətirdiyimiz misalda olduğu kimi ya zərfdən sora gəlir, ya da aşağıdakı ayədə olduğu kimi, əvvəlki felə həmcins olaraq işlənir:

وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً (الحاقة: 14)

Cümlənin ikinci yerdə qərarlaşmış مدائن kəlməsinə gəldikdə, onun Qurani-Kərimdə üç dəfə təkrarlanmasına baxmayaraq, hər üç ayədə özündən əvvəl في ön qoşması gəlmişdir:

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ (الأعراف: 111)

قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ (الشعراء: 36).

فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ (الشعراء: 53)

Hər üç ayədə mövcud olan حاشرين kəlməsi feli cümlənin xəbərinə aid hərəkətin tərzini bildirir ki, bu da bəşəri yaradıcılıq nümunələrinin üslubundan tamamilə fərqli bir metoddur.

9. Misal məqsədilə gətirdiyimiz onuncu cümlənin də sözləri bütünlüklə Quranda istifadə olunan ifadələr qrupuna daxildir. Qrammatik və quruluş cəhətdən həmin sözlər Quran cümlələrinin mövqe və quruluşundan fərqlənir. Belə ki, nümunədə olduğu kimi, cins baxımından müənnəs (qadın cinsi) və keçmiş zamanın məchul növündə olan **فُلَيْتَ** feli ilə Quran cümlələri başlanmır, lakin onunla bitə bilir. Biz belə bir ifadə tərzilə yuxarıda gətirdiyimiz misalların sırasında onuncu yerdə yerləşmiş “əl-Təkvir” surəsinin doqquzuncu (9) ayəsində rastlaşmışıq. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, həmin ayə sözügedən felin işləndiyi yeganə Quran ayəsidir.

Aparılan araşdırmalardan belə məlum olur ki, Quranın digər heç bir ayəsində təkrarlanmayan **الموودة** kəlməsi sözügedən ayədə mənasını özündənsonrakı **سُئِلَتْ** felinin izah etdiyi məhzuf bir felin “naibi-fail” kimi iştirak edir. Digər tərəfdən, **إِذَا** zərfindən sonra “naibi-fail” qisminə hər hansı ismin gəlməsi bəşəri yaradıcılıq nümunələrində rast gəlinən dil hadisəsi olmayıb, məhz Quran üslubuna aid olmaqla Allah kəlamını digər bütün əsərlərdən fərqləndirir.

Gətirdiyimiz misaldakı **ظُلْمًا** kəlməsinə gəldikdə, onunla Cahiliyyət ərəblərinin çəşqinliqda olmalarının yüksək dərəcəsi göstərilir. Misalda həmin sözün bəşəri yaradıcılıq nümunəsinə aid olduğunu bildirən ən mühüm cəhət onun keçmiş zaman (mazi) feli ilə bağlı olmasıdır. Sözügedən kəlmə Quranda işləndiyi zaman məhz indiki-gələcək (müzare) feli ilə bağlı olur ki, bu da Quran dilinin özünəməxsusluğu və qeyri-adi üslubu ilə bağlıdır:

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا
(النساء: 10)

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ غُدُوًّا وَظُلُمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا (النساء: 30)

Qurani-Kərimdə cəmi bircə ayədə keçmiş zaman felindən sonra gələn **ظُلْمًا** kəlməsi isə məchulla deyil, məlum feillə bağlıdır:

وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

Yuxarıda göstərdiyimiz misallar və aparılan araşdırmalar bir daha Quran tərkib və ifadələrinin özünəməxsusluğunu sübut edir və ilahi mətnin təkrarsız ecaz xüsusiyyətlərinə və qeyri-adi üsluba malik olduğunu deməyə əsas verir.

Quran konstruksiyalarının ritmik və vəzn quruluşu

Bəşər övladı özünün milli, mənəvi, elmi və tarixi ənənələri əsasında minillər ərzində formalaşdırdığı və artıq sabitləşmiş dilin norma

və prinsiplərinə uyğun olaraq, bir çox sahələri ehtiva edən üslub qaydalarını müəyyənləşdirmiş və həmin qaydalar çərçivəsində fikir və düşüncələrini ifadə etməkdədir. Xalqların, artıq öyrəşdikləri dil və üslub normalarından istifadə edərək cəhanşümul əsərlər yaratdıqları bir dövrdə səmən endirilən Qurani-Kərimin mətni, ilk növbədə, ərəbləri və zaman keçdikcə bütün bəşəri yaradıcılıq nümunələrini özünün ilahi mətni, ifadə tərzii və üslubu ilə heyratə salmış, dünyanın ən bələğətli söz sahiblərini mat qoymuşdur. Burada çox maraqlı cəhətlərdən biri ondan ibarətdir ki, ən yüksək və bəşər övladının ifadə imkanlarından çox uca səviyyədə nazil edilmiş Qurani-Kərimin söz, ifadə, konstruksiya və üslubundan faydalanaraq, ərəbcə danışan hər hansı bir şəxs öz danışığı və bədii yaradıcılığına onları bilavasitə tətbiq edə bilərmidi? Aparılan araşdırmalar sübut edir ki, bu və ya digər bir insanın belə addım atması qismən mümkün olsa da, heç bir şəxs nitqini və yaradıcılığını bütövlükdə Quran mətni, üslubu, ifadələri, konstruksiyaları və sözləri əsasında qura bilməz!

Quran mətninin, üslubunun özünəməxsusluğu və fərdi xarakteri onun, hətta hədislərin dilindən də ciddi şəkildə fərqləndiyini deməyə əsas verir. Bəs görəsən, ilahi mətnin belə bir özünəməxsusluğu və qeyri-adi üsluba malik olması onun özünün mətni daxilində, ayələrdəki sözlər arasında hər hansı dəyişiklik etməyə mane olurmu? Başqa sözlə ifadə etsək, Quranda hər hansı bir sözü onun Allah kəlamında işlənən sinonimi ilə dəyişməyə cəhd etmək olarmı?

Bəribaşdan belə bir işə Allah kəlamına, onun ifadə tərzinə hər hansı bir şübhə yaratmaq məqsədilə deyil, məhz ilahi mətnin ecaz xüsusiyyətlərindən birini qeyd etmək üçün girişdiyimizi bildirir, məsələnin mahiyyətini oxucuların diqqətinə çatdırmaq istədiyimizi vurğulayırıq!

Məsələyə aydınlıq gətirməkdən ötrü yuxarıda dəlil göstərdiyimiz on (10) Quran ayəsinə nəzər salaraq, ayələrdəki sözlərdən birini ilahi mətnə yer almış kəlmələrdən biri ilə dəyişməyə cəhd göstərməyi faydalı hesab edirik:

1 - ... الْآنَ حَصْحَصَ الْحَقُّ ... (يوسف: 51)

الآن (ظهر) الحق

Qeyd etmək lazımdır ki, əslində, hər iki sözün mənaca bir-birinə yaxın olmasına baxmayaraq, dəyişikliyə cəhd edilmiş misalda həm mənə, həm də səslənmə baxımından nöqsan özünü göstərməkdədir. Belə bir nöqsan özünü əruz qaydalarında da büruzə verməkdədir. Belə ki, əruz qaydalarına görə, ərəb şərinə beş hərəkənin bir-birini daim izləməsi

qadağan olunduğu kimi, dörd hərəkənin də (نَ ظَهَرَ) bir-birinin ardınca fasiləsiz gəlməsi çox nadir hallardan hesab olunur. Burada diqqəti cəlb edən odur ki, məsələn, Quranın “əl-İsra” surəsinin səksən birinci (81) ayəsində olduğu kimi, (وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا), beş hərəkə bir-birini izləsə də, (قُ وَزَهَقَ), ayənin ahəngdarlıq və harmoniyasına heç bir xələl gəlmir. Quranın “ət-Tövbə” surəsinin qırxsəkkizinci (48) ayəsində isə (... حَتَّى جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ), hətta altı hərəkənin bir-birinin ardınca gəlməsi belə, ayədəki ahəngdarlığa heç bir xələl gətirmir, ilahi mətnin ümumi harmoniyasının qorunmasına mənfi təsir göstərmir.

İndi isə deyilənlərlə bağlı dəlil məqsədilə gətirdiyimiz ikinci ayəyə nəzər salaq:

2- إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا (المعارج: 19)

Bu ayədə mövcud olan هَلُوعًا kəlməsini Qurani-Kərimin “əl-Müddəssir” surəsinin onaltıncı (16) ayəsində (كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا) istifadə olunmuş عَنِيدًا sözü ilə əvəz etsək (إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ عَنِيدًا), orada həm nəhv, həm də əruz baxımından nöqsanın meydana çıxmasının şahidi ola bilərik.

Yuxarıdakı dəlillər arasında üçüncü (3) yerdə qərarlaşmış ayəyə nəzər salaq:

3 - وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ (الغاشية: 20)

Bu ayədə yer almış سُطِحَتْ felinin yerinə “əl-İnsan” surəsinin on-dördüncü (14) ayəsində (وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا) mövcud olan ذُلِّلَتْ kəlməsini qoymağa cəhd göstərsək, yuxarıda qeyd edilmiş eyni nöqsanın ortaya çıxması ilə üzləşərik.

Mövzunu davam etdirərək yuxarıda qeyd olunmuş digər doqquz (9) ayəyə də eyni üsulla yanaşaraq, onların mətnində mövcud müəyyən bir sözün yerinə Qurani-Kərimin digər ayələrində yer almış hər hansı kəlməni qoymağa cəhd etməklə baş verə biləcək dəyişikliklərə nəzər salmağı faydalı hesab edirik:

4 - ... وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا (الكهف: 54)

Ayədə qeyd olunmuş شَيْءٍ sözünün yerinə Quranda dəfələrlə, o cümlədən “əl-Muminun” surəsinin 17-ci ayəsində (وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوَقَّكُمْ سَبْعَ) (وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ عَرْقٍ وَخَلَقْنَاهُ مِنْ نَافِثَةٍ لَّا تُدْرِكُهُ الْبَصَرُ وَهُوَ كَافٍ فِي سَمْعٍ وَبَصَرٍ وَخَلَقْنَاهُ مِنْ نَافِثَةٍ لَّا تُدْرِكُهُ الْبَصَرُ وَهُوَ كَافٍ فِي سَمْعٍ وَبَصَرٍ) işlənmiş الخلق kəlməsini qoymağa cəhd göstərsək, ayənin konstruksiyasında ahəngdarlıq və harmoniyanın dərhal dəyişdiyinin və belə bir fəaliyyətin ayənin səslənməsinə xələl gətirdiyinin şahidi olarıq.

5 - وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ (الغاشية: 19)

Ayədə dəyişiklik etməyə çalışaraq, نُصِيبَ felinin yerinə Quranın “əl-Əraf” surəsinin yüzqırxüçüncü ayəsində (وَلَكِنْ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنَّ اسْتَقَرَّ مَاهِزْ dağların təsviri üçün verilmiş sözünü (وَالْجِبَالُ كَيْفَ اسْتَقَرَّتْ) qoymağa çalışsaq, ayədəki harmoniyanın aradan getdiyini görə bilərik.

6 - وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ (الغاشية: 18)

Eyni şəkildə, bu ayədə yer almış رُفِعَتْ kəlməsini Quranın “əl-Qə-səs” surəsinin dördüncü ayəsində (إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ...) qeyd olunmuş علا feili ilə əvəz etməyə cəhd göstərsək, ayənin konstruksiyasının vəzn baxımından dəyişərək, ümumi harmoniyaya uyğun gəlmədiyinin və beləliklə də qeyri-müəyyən mənzərənin şahidi olarıq.

7 - إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ... (النحل: 124)

Qurani-Kərimdə bənzər məqamlarda baş verdiyi kimi, burada da Allah kəlamının ecaz xüsusiyyətlərinin təsdiqi məqsədilə müəyyən dəyişiklik etməyə cəhd göstərməklə فِيهِ birləşməsinin əvəzlənməsinə birləşməsi-ni qoymağa çalışsaq, yəni həmin ayəni ... اخْتَلَفُوا عَلَيْهِ... şəklində qiraət etməyə çalışsaq, ayənin tilavətində ümumi ahəngdarlı-ğa xələl gəldiyinin şahidi olarıq.

8 - كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا (21)

Ayədəki الْأَرْضُ kəlməsini Qurani-Kərimdə bir neçə dəfə, o cümlə-dən “Ğafir” surəsinin dördüncü (4) ayəsində (فَلَا يَغْرُزُكَ تَفْلُتُهُمْ فِي الْبِلَادِ) yer almış البلاد sözü ilə əvəz etməyə və ayəni دَكًّا دَكًّا şəklində qiraət etməyə çalışsaq, konstruksiyanın orijinallığına və har-moniyanın pozulmasına səbəb olarıq.

9 - ... وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا (النساء: 28)

Ayədəki الْإِنْسَان sözü Quranda dəfələrlə işlənmiş, o cümlədən “əl-Əhzab” surəsinin dördüncü (4) ayəsində (مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ...) yer almış الرجل ismi ilə əvəz etməyə və həmin ayəni müvafiq dəyişikliyə uyğun qiraət etməyə cəhd göstərsək, ayə öz ritmikliyini itirmiş olur və vəzni korlanır.

İndi isə dəlil olaraq gətirdiyimiz misallardan sonuncusuna nəzər salaq:

10 - وَإِذَا الْمَوْؤُدَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ (9-8)

Ayədəki الْمَوْؤُدَةُ kəlməsini Quranda bir neçə dəfə və həmçinin “əl-Kəhf” surəsinin 49-cu ayəsində (لَا يَخَاذِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا...) yer almış الصغيرة sözü ilə əvəzlənməyə və həmin ayəni وَإِذَا الصَّغِيرَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ şəklində qiraət etməyə cəhd etsək, ayənin ümumi ahəngdarlığına xələl gəldiyinin şahidi olarıq.

Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq, Qurani-Kərimin hər hansı bir səhifəsini açaraq, əlimizi müəyyən ayələrin üzərinə qoymaqla onların səslənməsinə diqqət yetirək və həmin ayələrin strukturunda müəyyən dəyişiklik etməyə cəhd göstərməklə oradakı ahəngdarlıq və vəznin pozulmasını və beləliklə də, Allah kəlamının təkrarsız bir kəlam olduğunu, onun ecazını müşahidə edək:

وَكُلَّ إِنْسَانٍ أَلْزَمْنَاهُ طَائِرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا يَلْقَاهُ مَنشُورًا. أَفَرَأَى كِتَابَكَ
كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا. مَن اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ
وِازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ تَبْعَثَ رَسُولًا (الإسراء: 13-15)

Ayələrdə mövcud olan sözləri bəşəri kəlamlarla əvəz etmədən, ərəb ədəbi dilinin qayda-qanunlarına və normalarına xələl gətirmədən yalnız onların hər bir ayədəki yerini dəyişərək, cümlələrin strukturunda müəyyən dəyişiklik etməklə qiraət və tilavətdə baş verən fərqi və nöqsanı nəzərə çatdırmaq istəyirik. Bu işdə ərəb dili sahəsindəki bütün imkan və bacarıqlarımızdan istifadə edərək zahiri mənanın da müəyyən dərəcədə qorunmasına çalışacağıq:

"وَأَلْزَمْنَا فِي عُنُقِ كُلِّ إِنْسَانٍ طَائِرَهُ، وَيُلْقَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا مَنشُورًا نُخْرِجُهُ لَهُ. كَفَى الْيَوْمَ
بِنَفْسِكَ حَسِيبًا عَلَيْكَ، أَفَأَرَأَى كِتَابَكَ. فَإِنَّمَا لِنَفْسِهِ يَهْتَدِي مَن اهْتَدَى، وَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا مَن ضَلَّ، وَلَا
وِازِرَةٌ تَزِرُ وِزْرَ أُخْرَى، وَحَتَّى تَبْعَثَ رَسُولًا مَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ."

Yuxarıda müəyyən dəyişikliyə uğramış cümlələr bəşəri tərkiblər vasitəsilə verilsə də, Quran sözləri və tərkiblərindən ibarət olduğu üçün insan düşüncəsinin məhsulu hesab oluna bilməz. Ayələrdə konstruksiya baxımından yerdəyişmə aparmağa edilmiş cəhdlər zamanı cümlələri nə qədər Quran üslubuna uyğunlaşdırmağa çalışsaq da, onların ilahi mətnin ifadə üsulu çərçivəsindən çıxdığının şahidi oluruq. İndi hər iki variant – ilahi ayələr və təhrif olunmuş mətn oxucuların qarşısındadır. Hər hansı kənar təsir və istiqamətləndirmə xaricində onların fərqli cəhətini müəyyənləşdirmək mümkündür.

Həmin iki variant arasında çox da dərinə getmədən, tələsik şəkildə fərqi müəyyənləşdirməyə çalışsaq, ağılımıza ilk növbədə poetik nümunə ilə ona yazılmış şərh gəlir. Belə ki, ikinci variantda vəzn sıradan çıxmış, mətnin qiraət və tilavəti əhəmiyyətini itirmiş, ifadənin bəlağət və fəsaahəti yox olmuşdur!

Belə olduğu halda, sual oluna bilər: Quranın vəzni vardır mı? Uzun illərdən bəri Qurani-Kərimin mətninin üslub və ifadə tərzini baxımından təhlili və araşdırılması həmin suala müsbət cavab verməyə imkan yaradır. Qeyd etmək lazımdır ki, Quranın vəzni əl-Xəlilin kəşf etdiyi əruz vəzninin məlum on altı bəhrindən heç birinə tam şəkildə

uyğun gəlmir. Orta əsrlərin məşhur filoloqlarından olmuş əl-Suyuti Quranın yalnız on beş ayəsinin əruz vəzninə uyğunluğunu bildirmişsə də, ümumilikdə Qurani-Kərimin vəzn baxımından bəşəri düşüncənin məhsulu olan vəznlərdən köklü şəkildə fərqləndiyi, bu ilahi mətnin şeir olmadığı artıq sübut olunmuş faktlardan və şübhəsiz həqiqətlərdəndir!

Bütün bunlar belə deməyə əsas verir ki, Quranın vəznləri məxsusi olub, Onun ehtiva etdiyi konstruksiya və ayələrin kəmiyyət və miqdarı qədərindədir.

Həmin vəznlərin ən qəribə xüsusiyyətlərindən və ecaz tərəflərindən biri də odur ki, onların Quranda bəzi ayələrdə cəmi birçə dəfə mövcud olmasına və bir daha təkrarlanmamasına baxmayaraq, onlar həm ərəblər, həm də qeyri-ərəblər tərəfindən dərhal mənimsənilir, yadda saxlanılır və insan düşüncəsinin məhsulu olan nümunələrdən asanlıqla fərqləndirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, hər hansı bir vəznin müəyyənləşdirilməsi və onun tanınması bilavasitə onun təkrarı ilə bağlıdır. Başqa sözlə desək, yalnız təkrarən, mütəmadi şəkildə işlənməklə hər hansı bir vəzn öz mövcudluğunu təsdiqləyir. Məhz belə təkrar “daxili təkrar” və ya “ən kiçik təkrar” adlanır və vəzn əldə etmək üçün iki zəruri şərtədən biridir. Digər təkrara gəlicə, o, “xarici təkrar” və ya “ən böyük təkrar” adlanır.

Buradan belə çıxır ki, hər hansı yeni bir vəznin insanlar tərəfindən qəbul edilməsi üçün onun “ən kiçik təkrardan” “ən böyük təkrara” qədər mərhələlərlə tədrici bir yol keçməsi vacibdir.

Quran konstruksiyalarına, onların vəzn xüsusiyyətlərinə gəlicə, burada məsələ tamamilə fərqlidir. Belə ki, Allah kəlamında kiçik və böyük təkrara ehtiyac olmadan ilahi nəzm əsasında yeni-yeni, bənzəri olmayan vəzn və ölçülər meydana gəlir və tez bir zamanda insan beyində və yaddaşında qeyri-adi bir şəkildə möhkəmlənir.

Görəsən, Quran konstruksiyalarının təkrarlanmadan müəyyən vəznlərə çevrilməsinin sirri və səbəbi nədir?

Qeyd etmək lazımdır ki, poetik nümunələrdə beytlər daxilində təfilələr təkrarlandığı halda, Quran ayələrini ehtiva edən kəlmələr və tərkiblər ayə daxilində təkrarlanmır. Bundan başqa, artıq qeyd etdiyimiz kimi, Quran konstruksiyalarının əksəriyyəti də bir dəfədən artıq təkrarlanmır və məlum olduğu kimi, bu konstruksiyaların şeirin məlum əruz vəznləri ilə heç bir əlaqəsi yoxdur.

Belə olduğu halda, heç bir bəşəri ölçüyə sığmayan Quran mətninin bu kimi vəzn xüsusiyyətinə necə malik olmasını Allah kəlamının digər bir ecaz xüsusiyyətində başqa hal kimi qiymətləndirməmək mümkün deyil və bu işdə insan dərrakəsinin öz acizliyini qəbul etməkdən başqa bir yolu yoxdur!

Quran konstruksiyalarında hər hansı dəyişikliyə cəhd sayları ayələrdəki konstruksiyalar qədər olan vəznlərin sıradan çıxmasına səbəb olur. Quran konstruksiyalarındakı vəznlər şeir vəznlərinin məhvərini təşkil edən hərəkə və sükunlar, yaxud bəşəri düşüncənin məhsulu olan əsərlərdəki kimi hərflərin bir-birini izləməsi əsasında yaranmış.

Zənnimizcə, Quran vəzni və ahəngdarlığının meydana gəlməsində mövcud ədəbi tənqid vasitələrinin fəvqündə dayanan amil və ünsürlər iştirak edir və məhz bu səbəbdən də insan ilahi mətnin həmin xüsusiyyətlərini tam şəkildə qavraya bilmir və onlar üçün müəyyən ölçülər yarada bilmir. Allah kəlamının mənalarını tam dolğunluğu ilə başa düşməsələr belə, Qurani-Kərimin filoloji tədqiqini qarşılarına məqsəd qoymuş bir çox Qərb alimləri bu ilahi mətnin üslubu, vəzn və ahəngdarlığı qarşısında mat qalmışlar. Amerikan yazıçısı Cefri Lanc bunları nəzərə alaraq yazır: "İnsanın Quranın xariqüladə qüvvə və təsirini hiss etməsi üçün müsəlman olması mütləq deyildir. Bu, bir çox qeyri-müsəlman və ya Quranın tədqiqi sayəsində İslamı qəbul etmiş Qərb alimlərinin gəldiyi nəticədir. Britaniyalı alim, ərəb dili mütəxəssisi Arser Ceh Arberi Quranın ona həyatının ən kritik və çətin dövründə necə kömək etdiyini belə təsvir edir: "Mən ərəb dilində Quranı qiraət edərkən, sanki qəlbimin döyüntüsünə və nəbzimin səsinə qulaq asırdım..."

Qeyri-müsəlman yazıçılardan biri Fredrix Deni Quran qiraətinin "çox gözəl həyəcanlandırıcı bir təcrübə" olduğunu xatırladaraq yazır: "İnsan Quran oxuduğu zaman onu sirli və gizli olan hisslər bürüyür. Sanki oxumaq məhz Qurana aid bir hərəkət və haldır" [13, 195].

Quranın vəzn və ahəngdarlıq məsələsi ilə bağlı çox fikirlər söylənmiş, bu məsələdən geniş bəhs edilmiş və ona saysız rəylər bildirilmişdir. Zənnimizcə, Orta əsrlərin görkəmli filoloqu əl-Səkkakinin söylədikləri müsəlman mədəni irsi tarixində ən doğru olub, məsələnin mahiyyətini anlamağa yardım edəndir: "Bilin ki, ecaz məsələsi və Quranın vəzn problemi çox qəribədir. Onlar gözəlliklərə bənzəyir, belə ki, gözəlliyi dərk etmək olur, amma tam şəkildə vəsf etmək olmur" [12., 526].

Nəticə

Quranın qəlib və konstruksiyaları, onların ritmik və vəzn quruluşu, ahəngdarlığı məsələsinə həsr edilmiş tədqiqatlar onun tarixin bütün dövrlərinə aid bəşəri düşüncənin yaratdığı bədii və elmi sənət nümunələrindən fərqli bir mahiyyətə malik olduğunu deməyə əsas verir. Yaradanın bəşəriyyətə ünvanladığı sonuncu müraciəti olan bu ilahi vəhylər toplusu özünəqədərki səmavi kitablardan nüüzulu və mahiyyəti etibarilə seçildiyi kimi, onlardan ifadə tərz, üslubu, ehtiva etdiyi məna çalarları, qəlib və konstruksiyaları ilə də fərqlənir. Bütün yaradıcılıq nümunələrindən seçilən Quran mətni özünün ecəz xüsusiyyətləri ilə insan övladının təfəkkür tərzinin fəvqündə dayanır.

Cəhiliyyət poeziyası kimi bədii sənət nümunələri yaratmış, cansız təbiəti gözəl bədii vasitələrlə bəzəməyə qadir olan və yüzlərlə bədii konstruksiya yaradıb onları tətbiq etmək bacarığına malik olan ərəblər göydən qəflətən şimşək kimi çıxmış ilahi mətnin ifadə tərzinin və o vaxta qədər eşitmədikləri konstruksiyaların yeniliyi və bolluğu qarşısında özlərinin acizliklərini etiraf etmək məcburiyyətində qalmışlar.

Bəşər övladının ifadə imkanlarından çox yüksək səviyyədə nazil edilmiş Qurani-Kərimin söz, ifadə, konstruksiya və üslubundan faydalanaraq, ərəbcə danışan bu və ya digər bir insanın nitq və yaradıcılığını Quran ayələri ilə nə dərəcədə bəzəməsindən asılı olmayaraq, heç bir şəxs nitqini və yaradıcılığını bütövlükdə Quran mətni, üslubu, ifadələri, konstruksiyaları və sözləri əsasında qura bilməz!

Qeyd etmək lazımdır ki, Quranın vəznləri məxsusi olub, Onun ehtiva etdiyi konstruksiya və ayələrin kəmiyyət və miqdarı qədərindədir. Həmin vəznlərin ən qəribə xüsusiyyətlərindən və ecəz tərəflərindən biri də odur ki, onların Quranda bəzi ayələrdə cəmi bircə dəfə mövcud olmasına və bir daha təkrarlanmamasına baxmayaraq, onlar həm ərəblər, həm də qeyri-ərəblər tərəfindən dərhal mənimsənilir, yadda saxlanılır və insan düşüncəsinin məhsulu olan nümunələrdən asanlıqla fərqləndirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, hər hansı bir vəznin müəyyənləşdirilməsi və onun tanınması bilavasitə onun təkrarı ilə bağlıdır. Başqa sözlə desək, yalnız təkrarən, mütəmadi şəkildə işlənməklə hər hansı bir vəzn öz mövcudluğunu təsdiqləyir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində:

1. Dəmirçizadə Ə. (1962) Azərbaycan dilinin üslubiyyəti. Bakı.
2. Məmmədəliyev V.M. (1985). Ərəb dilçiliyi. Bakı.
3. Məmmədov N.N. (2008). Qurani-Kərimin üslub xüsusiyyətləri. Bakı.

Rus dilində:

4. Белкин В.М. (1975). Арабская лексикология. Москва.
5. Мамедов Н.Н. (2018). Лингво-стилистический анализ коранического языка. Москва.
6. Резван Е.А. (2001). Коран и его мир. Санкт-Петербург,

Ərəb dilində:

7. البخاري، محمد بن إسماعيل، صحيح البخاري، بيروت، ١٤٠٧ هـ، ج ٦
8. الحسناوي، محمد، الفاصلة في القرآن، عمان، ٢٠٠٠
9. حسين، طه، في الادب الجاهلي، القاهرة، ٢٠٠١
10. الزركشي، بدر الدين، محمد بن بهادر، البرهان في علوم القرآن، القاهرة، ١٩٥٨، ج ١
11. الشوكاني، محمد بن علي، فتح القدير، القاهرة، ٢٠٠٧، ج ١
12. السكاكي ابو يعقوب يوسف، مفتاح العلوم، بيروت، ٢٠٠٠
13. لنج جيفرى، حتى الملائكة تسأل، القاهرة، ٢٠٠٢

İngilis dilində:

14. Asad, Muhammad. (2001). The Message of the Quran. Bristol.
15. Murry, John Middleton. (1960). The Problem of Style. Oxford.

проф. Насрулла Мамедов

УНИКАЛЬНЫЕ ФОРМЫ И КОНСТРУКЦИИ В СВЯЩЕННОМ КОРАНЕ

РЕЗЮМЕ

Статья повествует о ниспослании Корана на языке, стилистически отличающемся от языка арабов периода Джахилия. От-

мечается, что одним из качеств Божественного текста, доказывающим его единичный характер и относящимся к его чудесным свойствам, является своеобразие его форм и конструкций. В этой небесной книге, занимающей особое место в искусстве слова, приводятся хадисы Пророка и примеры человеческого творчества с соответствующими аятами Корана в качестве факторов, доказывающих важность подчинения структуры слов особым правилам и внимательности при чтении.

Автор отмечает, что подчеркивая небесную сущность хадисов "Кудси" и "Набави" с точки зрения "формы и содержания" или "содержания", ученые-хадисоведы, с легкостью отмечающие разницу между их манерой выражения и стилем, утверждают, что язык Корана также отличается от всех существующих образцов словесного искусства. Несмотря на то, что Пророк (да благословит его Аллах и приветствует) широко использует аяты Корана в хадисах, а праведные халифы и сподвижники - в своих проповедях и речах, разница в небесном выражении ощущается сразу.

По мнению автора, структура как сур, так и аятов Корана, его состав, манера выражения и стиль, смысловые оттенки и содержащиеся в нем конструкции, отличают его от прочих литературных образцов, созданных человеческой мыслью, и доказывают, что слово Божье является неповторимым литературным образцом.

Ключевые слова: Коран, стиль, конструкция, ритм, размер, благозвучие.

prof. Nasrulla Mammadov

SPECIAL FORMS AND CONSTRUCTIONS IN THE QUR'AN

ABSTRACT

The article discusses the revelation of the Qur'an in a style different from that of the ignorant Arabs. It is noted that one of the qualities of the divine text, confirming its individual character and related to its miraculous properties, is associated with the originality of the forms and structures contained in it. Examples of hadiths of the

Prophet and examples of human creativity are given in the corresponding verses of the Qur'an, for example, the fact that the verbal structures of this Heavenly Book, which occupies a special place in the field of verbal art, are subject to special rules and must be taken into account when reading.

The author notes that by emphasizing the heavenly nature of "saints" and "prophetic" hadiths in terms of "word and meaning" or "meaning", hadith scholars who easily distinguish their style of expression say that the language of the Qur'an is different from all existing examples. word art. Although the Prophet (peace and blessings be upon him) made extensive use of the verses of the Qur'an in hadith, the Rashid Caliphs and Companions in their sermons and speeches, the difference in heavenly expression is immediately noticeable.

According to the author, the structure of both the surah and the verse of the Qur'an, its composition, style and expression, the shades of meaning and construction that it contains, distinguish it from all literary examples created by human thought, and confirm that the word of Allah is a unique literary example.

Keywords: *Qur'an, style, construction, rhythm, versification, harmony*